

декору інтер'єра.

Прямокутна в плані будівля з ризалітами на кожному фасаді має напівпідвал, позначений на фасадах високим цоколем. Розпланувально-просторова композиція симетрична. Чоловий східний фасад, звернений до вулиці, симетричний з центральним ризалітом, вищим за бічні рамена, оскільки відповідає двосвітній актовій залі, розміщеній на другому поверсі. Ризаліт вінчається трикутним фронтоном. Тильний фасад має два ризаліти, що фланкують його бічні фасади – асиметрично розміщені ризаліти й креповки.

Архітектурне вирішення фасадів – у стильових формах псевдокласицизму: стіни першого поверху рустовані, центральний ризаліт розчленований пілястрами тосканського ордеру. Прямокутні вікна мають прості тягнуті наличники. Вінчає фасади повний антаблемент із розвиненим карнизом.

Внутрішнє розпланування характерне для тогочасних гімназичних будинків: коридор П-подібної конфігурації в плані із двобічним розташуванням класів. Коридор по довжині розчленований масивними лучковими арками. Центром розпланувальної композиції є двосвітня актова зала, яка зберегла свій псевдокласицистичний декор: дзеркальне склепіння стелі розчленоване профільованими тягами на кілька картин, розписаних поліхромними арабесками. Так само розчленовано й розмальовано площини стін. У кутку збереглася первісна груба, декорована кахлями [4, 302].

Жіноча гімназія є одним з найімпрозантніших історичних будинків Глухова, пам'яткою меценатської діяльності М.А.Терещенка. При підтримці Терещенків та їх коштом у місті були збудовані інші навчальні заклади: учительський інститут, чоловіча гімназія, пансіон для гімназистів, ремісничє училище, міське трикласне училище.

Посилання

1. Жукова С.П. Благодійницька діяльність родини Терещенків у культурно-освітній справі Глухова // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини (Матеріали першої науково-практичної конференції 18 квітня 2002 р.). – Глухів, 2002.
2. Освещение здания Глуховской женской гимназии 22 сентября 1896 года. – Глухов, 1897.
3. ДАЧО, ф. Р.- 674, оп. 1, спр. 303, 13 арк.
4. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: виявлення, дослідження, фіксація. – К., 2005.

Шишкіна Ю.А. Глуховская женская гимназия

Стаття посвячена історії глуховської жіночої гімназії, створеної завдяки меценатській діяльності родини Терещенко в кінці XIX ст. Зданню гімназії являється прикладом псевдокласического стилю в архітектурі Глухова.

Shyshkina Ya.A. Hlukhiv gymnasium for girls

The article is devoted to history of hlukhiv gymnasium for girls, which was built on Tereschenko's funds at the end of the XIX-th century. The building of the gymnasium is an example of pseudoklasytsystychnyi style.

Д.І. Кузіна

ПРОСВІТНИЦЬКА І БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАРВАРИ ХАНЕНКО

У статті міститься інформація про життя і діяльність відомого мецената і колекціонера В.М. Ханенко. Особлива увага приділяється аналізу її роботи в галузі просвітництва, відстежуються основні етапи даного процесу, висвітлюється внесок В.М. Ханенко у створення музею в Києві.

Варвара Миколівна Ханенко (1852-1922) – відомий український культурний діяч, колекціонер та меценат. Зарадянської доби меценатство аристократії замовчувалася, і про подружжя Ханенків забули на довгі роки. Лише останнім часом почали з'являтися публікації [1; 2], однак більшість з них присвячена або діяльності подружжя Ханенків загалом, або ж діяльності Б.І. Ханенка. У даній статті робиться спроба висвітлити просвітницьку та благодійницьку діяльність В.М. Ханенко.

В.М. Ханенко походила з родини українських цукрових магнатів Терещенків. Вони залишили помітний слід в історії. Сучасники шанували їх як матеріальних утримувачів лікарень, пологових будинків, нічних притулків для бідних, торговельних шкіл, народних училищ, церков [8, 62]. Відомо, що вони вийшли з глухівської козацької старшини. Родина зуміла розбагатіти і з часом перебралася до Києва. Її представники одними з найперших у Російській імперії стали виробляти цукор за новітніми технологіями [9, 212].

Терещенки, а саме родоначальник династії Артемія Якович, його сини Федір, Микола, Семен та їхнісіміїпо-хазяйськи розпоряджались винокурнями, лісопильними, цегельними та цукровими заводами, суконною фабрикою, торгували зерном, волами та спиртом, підтримуючи економіку країни, її авторитет на світовому ринку. У Києві вони субсидували будівництво кількох корпусів політехнічного інституту, пам'ятника Б. Хмельницькому, художньо-промислового та наукового музею. Під час Першої світової війни пожертвували значні кошти для армії та дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронті [1, 13]. Серед благочинної діяльності М.А. Терещенка була й опіка над церквою св. Тетяни при Московському університеті [7, 9].

Сам Микола Артемович Терещенко, батько В.М. Ханенко, користувався у співвітчизників особливою повагою. Він був почесним громадянином Києва, на його честь перейменовано Олексіївську вулицю міста на Терещенківську. Не тільки маєтності та фамільні коштовності, а, в першу чергу, високі громадянські чесноти, добродійство, любов до мистецтва успадкували від батька шестеро його дітей: Варвара, Іван, Олександр, Марія, Ольга та Єфросинія [1, 13].

В.М. Ханенко була старшою дитиною в сім'ї.

Народилася вона, як і всі діти Миколи Артемовича, у Глухові, на Сумщині. Дістала домашню освіту і в 1875 р. переїхала з родиною до Києва [1, 13].

У Києві Варвара зустріла свого майбутнього чоловіка, петербурзького юриста Б.І. Ханенка, вихідця з добре знаного козацько-старшинського роду [4, арк.2].

Подружжя багато подорожувало і жило за кордоном. Ханенки належали до високоосвічених людей свого часу і прагнули реалізувати себе в культурній та освітній діяльності. Як зазначали сучасники, Б.І. Ханенко мав хист залучати до благодійних справ корисних людей та значні капітали.

У благодійництво вагомий внесок зробила і В.М. Ханенко. Так в селищі Райгородці Черкаського повіту, де знаходився її маєток, вона на прохання селян вирішила відкрити двокласне училище і в 1896 р. пожертувала 2000 крб. на спорудження відповідної будівлі, а наступного року розпочала будівництво квартир для учителів. Вже 14 жовтня 1897 р. відбулося освячення училища. До першого класу було зараховано 130 учнів. На жаль, за нез'ясованих обставин у 1905 р. В.М. Ханенко продала свій маєток у Райгородці. Її було звільнено від обов'язків «почесної блюстительниці» навчального закладу, а новий власник маєтку відмовився виплачувати по 1000 карбованців на додаткові витрати училища, як це робила його фундаторка [2, 38].

У селі Оленівка Фастівського району на Київщині, де знаходився інший маєток подружжя, Ханенки також займалися просвітницькою діяльністю. Вони збудували дві школи: стару – кінця XIX ст. і нову – початку XX ст., однак приміщення останньої в революцію згоріло. Поруч були споруджені квартири для учителів. Покоївка В.М. Ханенко розповідала, що на гостини до села приїздили племінники господині і у світлиці нової школи за участю місцевої молоді влаштовували вечорниці, ставили спектаклі [6, 3].

Восени 1905 р. село відвідав київський генерал-губернатор і відзначив, що власниця маєтку відгукується на всі потреби селян Оленівки, що слугує зміцненню стосунків між В.М. Ханенко і місцевим населенням. Під час огляду церковно-приходської школи і навчальних майстерень господиня ознайомила начальника краю з ідеєю їх облаштування. Варвара Миколовна прагнула створити такий навчальний заклад, який би відповідав всім потребам життя місцевого населення. Школа давала елементарну загальну освіту. Після її закінчення дівчатка упродовж наступних двох років вивчали ткацьке ремесло, а потім кожна учениця отримувала безкоштовний ткацький станок і все необхідне для роботи на ньому. Хлопці ж після отримання елементарної освіти упродовж трьох років навчалися у столярній майстерні, а по закінченню її кожний отримував комплект столярних інструментів, матеріали для роботи і допомо-

гу в реалізації продукції. Не минула своєю увагою В.М. Ханенко і доросле населення. Для нього були влаштовані вечірні курси з загальноосвітніх предметів і сільського господарства, діяла велика бібліотека. Звіт про перебування генерал-губернатора в Оленівці закінчувався такими словами: «Побольше бы таких благих примеров и Россия быть может не пережила бы событий, которые ею ныне переживают» [3, арк. 102].

Ханенки подбали не лише про освіту жителів с. Оленівки, але і про благоустрій села. Воно мало головну вулицю з тротуаром – «Нумери», на якій розташовувались сільська управа, садиба священика і церква. Була на вулиці майстерня з ремонту годинників, примусів, газових ламп, млин, протипожежна станція, магазин і «магазея», у якій селяни зберігали зерно на випадок стихійних лих. Село мало навіть льодівню, яку використовували влітку для виготовлення морозива. Ще одним дивом Оленівки була електростанція для освітлення маєтку, збудована на межі XIX-XX ст. На жаль, вона була зупинена в часи революції 1917 р. і не працювала до кінця 30-х рр. XX ст. [5, 13].

В.М. Ханенко займалася і популяризацією надбань української культури та підтримкою творчої діяльності народних майстрів. Відомо про її участь у справі розвитку художніх промислів та організації Київського кустарного товариства, організованого з ініціативи тогочасної інтелігенції. Серед неї були Н.Г. Яшвіль, О.П. Косач, М.Ф. Біляшівський, Д.М. Щербаківський, К.В. Мощенко, подружжя Ханенків. Товариство мало фінансуватися за рахунок коштів від пожертвувань та членських внесків. Поштовхом до створення Київського кустарного товариства стала виставка народного мистецтва 1906 р. Було створено організаційний комітет – «Комісію для влаштування виставки кустарних виробів». Враховуючи заслуги В.М. Ханенко у справі підтримки розвитку народного мистецтва, пристрасть до колекціонування українських старожитностей, її було обрано головою комісії. Як людина надзвичайно скромна, вона відмовилась від посади голови на користь княгині Н.Г. Яшвіль, залишившись рядовим членом комітету. Виставка мала значний успіх і набула певного розголосу в суспільстві. В експозиції були вперше представлені роботи Оленівської навчально-ткацької майстерні [2, 40].

У 1907 р. було розпочато діяльність Київського кустарного товариства на підтримку українського гончарства, ткацтва, вишивки. Для реалізації виробів та пропаганди української культури В.М. Ханенко відкрила спеціальний магазин у Лондоні, де були виставлені на продаж килими і тканини Оленівської та інших майстерень. Вона мала намір перетворити Оленівський навчально-ремісничий заклад на майстерню мистецького промислу. Так і сталося. Ткацька майстерня,

збудована наприкінці XIX ст., була устаткована унікальними на ті часи верстатами для виготовлення гобеленів, килимів, гардин [5, 13]. У 1912 р. В.М. Ханенко запросила до співпраці професійного художника В.Г. Кричевського. За його ескізами в Оленівській майстерні були виконані килими та декоративні тканини, що з успіхом експонувалися на виставці 1913 р. у Петербурзі. Більшість експонатів цієї виставки потрапила до приватних осіб, частину направлено на продаж до Берліна, Парижа та в США. Вироби Оленівської майстерні були відзначені у Петербурзі золотою медаллю. Майстерня процвітала, а селяни отримували чималий прибуток. Однак навесні 1915 р. вона припинила роботу через труднощі, спричинені Першою світовою війною. Колекція творів народного мистецтва, що була зібрана родиною Ханенків, зокрема В.М. Ханенко, нині знаходиться у різних музеях Києва [2, 42].

Потяг до колекціонування у Варвари Ханенко виник завдяки батьку, який першим у родині почав збирати твори мистецтва. Сімейна колекція Терещенків, а саме Миколи Артемійовича, його брата Федора і синів Івана та Олександра складалася з творів В. Боровиковського, І. Шишкіна, В. Верещагіна, М. Врубеля, А. Куїнджі, В. Полєнова, В. Маковського та інших. Терещенківська збірка лягла в основу Київського музею російського мистецтва.

Сама ж В.М. Ханенко захоплювалася давньоруськими іконами, а власну колекцію почала збирати наприкінці 70-х рр. XIX ст. разом зі своїм чоловіком Б.І. Ханенком. За півстоліття подружжя збило 1200 творів мистецтва, серед яких були роботи Рембранта, Перуджіно, Белліні, Тьєполо, Веласкеса, Ван Дейка, Монтеня, Сурбарана, Рубенса, Йорданса, нумізматичну колекцію, вироби з емалі та скла, брюссельські шпалери, єгипетські й китайські статуєтки, японську ксилографію, перську мініатюру, давньоіранські тканини, італійську середньовічну кераміку, античну пластику, давньокитайську й мейсенську порцеляну, зброю, меблі, бібліотеку з питань образотворчого мистецтва, яка налічувала близько 3 тис. одиниць. Ще за життя колекціонерів їхня збірка набула для Києва виключно важливого значення [7, 9].

26 листопада 1916 р. Б.І. Ханенко склав заповіт, за яким колекція зарубіжного мистецтва як дарунок переходила Києву, а дружина залишалась пожиттєвим розпорядником колекції та будинку і мусила довести до кінця спільну справу – підготувати зібрання до перетворення його на міський музей. 8 червня 1917 р. Б.І. Ханенка не стало, а на долю його 65-літньої дружини випала низка тяжких випробувань по виконанню останньої волі чоловіка [1, 13].

Доля музейного зібрання у 1917-1920 рр. була надзвичайно складною, а головне, у багатьох

випадках непередбачуваною. Колекції загрожували бомбардування міста у грудні 1917 р. Необхідно було вжити заходів проти пограбувань та пожеж. В.М. Ханенко неодноразово зверталася до різних адміністрацій міста з проханням забезпечити охорону зібрання, шукала працівників для підготовки колекції до передачі місту. Ще наприкінці 1917 р. їй вдалося перевезти до Києва більшу частину творів, що зберігалися у петроградській квартирі. Тут були унікальні роботи Белліні, Перуджіно, персидські мініатюри, твори китайського мистецтва [2, 42].

В.М. Ханенко усвідомлювала, що зібранню загрожує розграбування, тому з усіх сил працювала над завершенням каталогу разом із мистецтвознавцем В. Лукомським – першим директором музею, складала описи творів і книг, готувала експозицію. Коли ж до неї завітали офіцери німецького окупаційного командування з пропозицією емігрувати з колекцією до Німеччини, вона категорично відмовилася. Власниця одного з найцінніших зібрань зарубіжного мистецтва в Росії вважала, що за будь-якої влади неодмінно існуватиме Всеукраїнська Академія наук. 15 грудня 1918 р. вона склала заяву на її адресу з проханням прийняти в дар пам'ятки мистецтва, бібліотеку та будівлю музею і натомість просила виконати ряд умов. За однією з них збірка пам'яток мистецтва й старовини та бібліотека при ній повинні були мати назву: «Музей імені Б.І. і В.М. Ханенків», а власниці залишалось право до смерті займати для проживання в будинку № 15 на Терещенківській вулиці приміщення на власний розсуд [8, 70].

Але у місті знову запанувала радянська влада і 23 червня 1919 р. декретом Раднаркому колекція Ханенків була націоналізована. Необхідно зазначити, що у 1918-1920 рр. політична влада в Києві змінювалася шість разів. Були червоні і білі, Директорія й поляки, німці й махновці, і знову червоні. Декрет про націоналізацію музею то набував чинності, то втрачав її. Улітку 1919 р. у розпалі громадянської війни музей приймав відвідувачів. Однак уже наприкінці року емігрував Г. Лукомський, звільнилися наукові співробітники, емігрували друзі і родичі В.М. Ханенко. Крім прислуги, з нею залишилася тільки сестра Ольга, проте жоден експонат не залишив стін музею.

У 1921 р. Всеукраїнська Академія наук нарешті отримала право володіння музеєм. Для його керівництва був створений Комітет, до складу якого входила і В.М. Ханенко. Директором був обраний М.О. Макаренко – мистецтвознавець, історик, археолог. Сам музей набув статусу наукової інституції [2, 45].

Весь цей час В.М. Ханенко разом із сестрою і прислугою займали третій мансардний поверх будинку, однак нова влада не вважала це доречним, і зрештою її виселили з будинку. Останні місяці

життя вона доживала в комірчині своєї прислуги, хворіючи і голодуючи, позбавлена продовольчого пайка і всіма забута [1, 13].

22 квітня 1922 р. В.М. Ханенко померла. Її поховали поряд із чоловіком на території Видубицького монастиря. Тривалий час над їхньою могилою стояв дерев'яний хрест із написом: «Ханенкам от Дуни», від вірної прислуги... [8, 72].

Варвара Миколовна Ханенко зробила значний внесок в розвиток освіти, культури та мистецтва всієї України. Будучи від природи обдарованою високими моральними чеснотами, вона була однією з найяскравіших постатей свого часу.

Посилання

1. Крутенко Н. Варвара Ханенко // Жінка. – 1993. – № 5. – С. 12-13.
2. Матеріали науково-практичної конференції з нагоди 150-річчя від дня народження Б.І. Ханенка, мецената, колекціонера, фундатора музею. – К., 1999. – 85 с.
3. ЦДІАК, ф. 442, оп. 635, спр. 20, арк. 201.
4. ЦДІАК, ф. 983, оп. 1, спр. 3 а, арк. 2.
5. Бобраницький Ю. Лампочка Ханенка // Україна молода. – 2004. – № 78. – С. 13.
6. Бобраницький Ю. Патріоти у великих справах і повсякденному житті // Народна газета. – 2005. – № 35. – С. 3.
7. Крутенко Н. Фундатори // Пам'ятки України. – 1998. – №2. – С. 9.
8. Крутенко Н. Ханенки // Пам'ятки України. – 1996. – № 3-4. – С. 62-72.
9. Слабошпицький М. Українські меценати. – К., 2001. – 324 с.

Кузина Д.И. Провсвятельская и благотворительная деятельность Варвары Ханенко

В статтє содержится информация о жизни и деятельности извѣстного мецената и коллекционера В.Н. Ханенко. Особое внимание уделяется анализу ее работы в сфере просвѣтительства, прослеживаются основные этапы данного процесса, освещается вклад В.Н. Ханенко в создание музея в Киеве.

Kuzina D.I. The enlightenment and philanthropy activity of V.M. Khanenko

This article contains the information about life and career of the famous Maecenas and collector V.M. Khanenko. The special attention is devoted to the analysis of his activity in the field of enlightenment; main stages of this process have been investigated; the contribution of V.M. Khanenko to creation of museum in Kiev has been widely covered.

РОЛЬ ЯЛТИНСЬКОГО БЛАГОДІЙНОГО ТОВАРИСТВА У РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1868-1918 рр.)

У статті проаналізовано роль Ялтинського благодійного товариства у розвитку системи громадського піклування Таврійської губернії. В роботі визначені основні напрямки діяльності та особливості функціонування цього об'єднання. Висвітлено історію благодійних закладів, котрі були відкриті цією організацією наприкінці XIX – на початку XX століття. Встановлено, що представники царської родини та місцевої інтелігенції брали активну участь у роботі цієї добродійної спілки.

Однією з актуальних проблем вітчизняної історичної науки є становлення та розвиток громадського піклування на теренах нашої держави в XIX – XX ст. Це питання набуло особливого значення після здобуття Україною незалежності, коли в країні почали відбуватись кардинальні соціально-економічні зміни, котрі призвели до появи значної кількості знедоленого населення, жебрацтва та підвищення рівня злочинності. Розв'язання проблем, що пов'язані з соціальним розшаруванням та формуванням нового громадянського суспільства, стає можливим при залученні не тільки передового досвіду країн Європи та Північної Америки у царині соціальної роботи, але й досвіду, що набули наші предки у галузі благодійності та філантропії.

З настанням XXI ст. дослідження з цієї теми значно активізувались в Україні. Були опубліковані монографічні та дисертаційні дослідження, що стосуються різних аспектів історії розвитку благодійності та філантропії в нашій державі. Серед найбільш вагомих відокремимо дисертацію Н.А. Колосової «Благодійницька діяльність в культурі України (кін. XX – поч. XXI ст.) в контексті вітчизняних і європейських традицій» [1], монографії Н.А. Сейко «Добродійність у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ» [2], а також спільну працю київських дослідників Н.І. Загребельної та І.А. Коляди «Велика війна: Українство і благодійність (1914-1917 рр.)» [3]. Цілеспрямоване вивчення історії громадського піклування та благодійності в Таврійській губернії розпочалось лише в останні роки, коли з'явилися публікації, котрі були присвячені благодійним товариствам та закладам Сімферополя [4; 5]. Розвиток добродійної діяльності в інших районах Тавриди все ще залишається terra incognita для місцевих науковців, навіть не дивлячись на те, що деякі з благодійних спілок Євпаторії, Севастополя, Ялти відігравали вагомий роль у розвитку громадського піклування в регіоні. Саме тому вивчення та оцінка масштабів діяльності та дослідження основних напрямків діяльності філантропічних об'єднань, розташованих в різних повітах губернії